

AF
TORBEN TRIER
CHRISTIANSEN

Hedensk tempel fundet ved Vaarst

De seneste par år har arkæologer fra Nordjyllands Historiske Museum med assistance fra lokale detektorfolk afdækket et større gravkompleks fra jernalderen lige uden for Vaarst, sydøst for Aalborg. I området er der lokaliseret tre gravpladser, som alle er fra perioden ca. år 200-550 e.Kr., og i 2020 fortsatte arkæologerne udgravningen af Grønhøjgård-gravpladsen – den ene af kompleksets tre sammenhørende gravpladser.

Udgravningen i 2019 afdækkede en serie meget specielle og rige grave, og der blev gjort en række højest usædvanlige fund – bl.a. et næsten intakt drikkeglas af snartemo-typen fra 400-tallet. I sommeren 2020 blev der undersøgt endnu en række usædvanlige højstatusgrave og fundet flere genstande, som ikke tidligere er set her i landsdelen.

Særlig opmærksomhed vakte fundet af en mindre bygning med kraftige stolper, der var placeret centralt blandt gravpladsens største og rigeste grave. Efter alt at dømme er der nemlig tale om sporene efter et hedensk kulthus eller tempel, som har stået her i gravpladsens brugsperiode.

Spor efter religiøse aktiviteter og et helligt tempel

Nordligt på gravpladsen på det højeste punkt fremkom der ikke som ventet flere grave. Midt mellem pladsens største og rigeste grave fandt arkæologerne derimod et åbent område og centralt i dette resterne af et lille, men markant langhus, som umiddelbart må have stået her, da gravpladsen var i brug.

Oversigt over de nu kortlagte dele af gravpladsen (grave = rød; affaldslag = grå; koncentration af dyrekno­gler = skravering; blå = stolpehuller). Nordligt på gravpladsen se pladsens store rige grave (de øverste store røde prikker) og i det åbne område mellem disse ses de bevarede stolpehuller efter kulthuset markeret med blå.

Kun de to rækker stolpehuller efter husets indre tagbærende stolper var bevaret, så bygningens fulde oprindelige størrelse kendes derfor ikke præcist. Estimeret ud fra den tagbærende konstruktion, som kun målte ca. 11,5 X 4 meter, har bygningen imidlertid været mindre end almindelige langhuse fra samtidige landsbyer i det nordjyske. Her har langhuse på over 20 meter været almindeligt forekommende. Omvendt indikerer stolpehullernes størrelse – de ovale stolpehuller er typisk over én meter på længste led – at bygningens tømmer formentlig har været noget kraftigere end normalt. Tilsvarende stolpehuller ville normalt blot være 30-50 cm i diameter.

Sammenligner man huset med lignende fund fra andre steder i Norden, fx Uppåkra i Skåne, så er det nærliggende at antage, at bygningen har været benyttet til forskellige førkristne ritualer – eller sagt på en anden måde, der er sandsynligvis tale om et religiøst hus eller tempel.

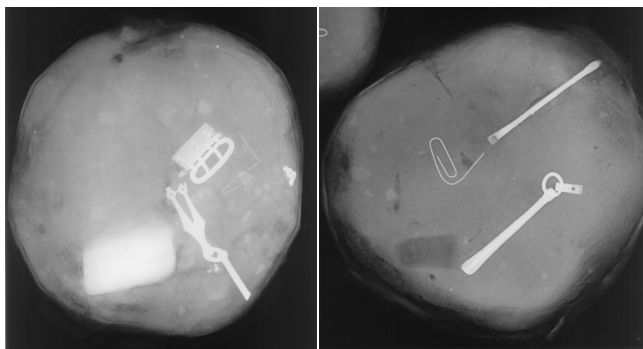
Som følge af dårlige bevaringsforhold, så er antallet af fund fra selve huset beskedent – blot nogle få potteskår samt en enkelt lille glasperle – men fund af store mængder dyrekno­gler og ildskørnede sten i den umiddelbare nærhed af kulthuset vidner om, at der kan have foregået rituelle måltider eller ofringer på stedet. En indgående analyse af de mange knogler kan forhåbentligt i fremtiden afslører meget mere om karakteren af de omfattende aktiviteter, som har fundet sted i og omkring kulthuset.

Kulthuse i forskellige udgaver og omfattende affaldslag præget af store mængder dyreknogler kendes efterhånden fra flere jernalderlige højstatusmiljøer undersøgt rundt omkring i landet, men almindeligvis findes disse i direkte tilknytning til samtidige gårde. Enkelte steder i landet kendes mindre bygninger fra jævn gamle gravpladser, men endnu kendes der ingen præcise paralleller til situationen i Vaarst, hvor en større bygning ligger centralt på en gravplads. Mest af alt ligner pladsens overordnede grundplan de senere kristne kirkegårde med de centralt placerede kirker og gravene rundt om.

Gravlagt i en båd

I alt blev der i 2020 udgravet 37 grave, så det samlede antal undersøgte grave nu er 75. Ligesom gravene, der blev udgravet i 2019, stammer de nyfundne grave øjensynligt udelukkende fra perioden 200-550 e.Kr., og med enkelte undtagelser er der tale om jordfæstegrave.

Indholdet i gravene på Grønhøjgård-gravpladsen varierede meget. Rester efter den afdødes skelet var bevaret i få grave, men i de fleste sås ingen spor af den gravlagte. Derimod indeholdt de gravgaver af forskellig art – blandt andet fint forarbejdede lerkar, og små redskaber såsom jernknive, pincetter, kamme og tenvægte. I en del grave fandtes også glas- og ravperler eller spænder og fibler (dragtsmykker) af jern og bronze og i enkelte tilfælde af sølv – alt sammen de sidste rester af de fine klæder med tilhørende smykker, som jernaldermenneskene blev begravet i.

Ved arkæologiske udgravninger bliver metalgenstande fundet i grave ikke færdigudgravet på udgravningen, men derimod hjemtaget i en jordblok, hvis det er muligt. Efterfølgende bliver jordblokken røntgenfotograferet og udgravet under kontrollerede forhold af konservatorer. Her ses røntgenfotos af to jordblokke hjemtaget fra Grønhøjgård-gravpladsen. Tv. ses et remspænde og beslag til fint remudstyr, og th. rummer blokken en pincet og en lille øreske.
Foto: Bevaringscenter Nord.

I nogle grave sås spor efter formuldede kister, som af og til har været støttet af sten lagt på gravbunden på ydersiden af kisterammen. I en af gravene har kisten haft markant udbuede

Grav med spor efter en lille bortrånnet båd, som har tjent som kiste. Hele den vestlige ende af graven, hvor skyggen efter båden mangler, er blevet forstyrret ved en senere genåbning af graven.

vægge og en meget kraftig gavl. Formentlig er den gravlagte her blevet stedt til hvile i en lille båd.

Resterne efter båden rummede ingen spor efter den gravlagte, men omtrent midtfor på den sydvendte ræling fandtes en guldfigerring. Ringen, som var eneste gravgave, har efter alt at dømme siddet på den afdødes finger.

Lignende bådgrave kendes fra enkelte andre gravpladser i Norden fra samme periode, men først nogle århundrederne senere bliver skibssymbolikken i forskellige former for alvor populær.

I vikingetiden (750-1050 e.Kr.) kulminerer den symbolske brug af skibe med gravlæggelsen af enkelte højtstående individer i vikingeskibe i fuld størrelse, som det fx ses ved Ladby på Fyn. Her i Limfjordsområdet har man dog været mere beskedne og i stedet omkring nogle af gravene lavet et symbolsk skib af kantstillede sten. På den velbevarede gravplads Lindholm Høje ved Nørresundby kan man endnu den dag i dag se nogle af de flotte skibssætninger, som har omkranset datidens ypperste grave.

Fund af flere højstatusgrave

I 2019 blev der nordligt på gravpladsen fundet en lille klynge meget store grave, som efter alt at dømme stammer fra begravelsen af områdets højest rangerende personer. I samme ende af gravpladsen blev der ved udgravningen i 2020 fundet yderligere en håndfuld store rige grave.

Spillebrikker af glas som disse blev fundet i to af gravpladsens størst og rigeste grave. Brikkerne er sandsynligvis importeret fra Romerriget.

To af de nyfundne grave, som var mere end 3,5 meter lange, har blandt andet indeholdt drikkeglas. I den rigest udstyrede grav fremkom således skår fra let grønligt klart glas, eksklusivt rideudstyr bestående af blandt andet pladesporer og rembeslag, 30 glasspillebrikker i mørkt blågrønt glas samt beslag og blik fra en fin bronzebeklædt træspand.

Spillebrikker af den type ses i Danmark udelukkende fra de ypperste højstatussmiljøer, og meget tyder på, at glasbrikkerne sammen med andre luksusvarer er blevet importeret fra værksteder i romerske provinser ved Rhinen.

Vandalisering af gravene

Allerede ved udgravningen i 2019 stod det klart, at størstedelen af de undersøgte grave tidligere var blevet genåbnet og indholdet eller dele af det omrodet. De omhyggelige arkæologiske undersøgelser viste, at vandaliseringen overalt har fundet sted efter samme fremgangsmåde – både selve genåbningen af gravene og den efterfølgende genlukning. Det tyder på, at det er sket som en samlet handling eller i hvert fald efter en meget regelret procedure.

Det er i øvrigt tydeligt, at mange genstande er blevet fjernet fra gravene under genåbningen. Flere af gravene rummede dog stadig enkelte fine genstande. Det har derfor formentlig ikke udelukkende været drevet af jagten på værdier blandt gravgaverne, eller også har nogle genstande ikke været legalt bytte for gravskænderne. Vandaliseringen er derfor efter alt at dømme ikke blot sporene efter simpelt gravrøveri.

Mange metaldetektorfund

Udover de mange grave og et kulthus, er der også gjort en del løsfund med metaldetektor. Ved de fleste arkæologiske udgravninger fjernes det øverste muldlag over de arkæologiske anlægsspor med en gravemaskine uden nærmere undersøgelse, fordi dette muldlag normalt er så forstyrret af moderne pløjning, at det kun rummer ganske lidt af videnskabelig værdi. Det er dog

ikke tilfældet ved Grønhøjgårdgravpladsen. Her rummer den øverste muld et stort antal metalgenstande fra grave og andre anlægsspor. Fund som ved moderne pløjning er blevet vendt op til jordoverfladen. Systematisk metaldetektering af mulden i flere tempi under muldafrømningen er derfor en fast bestanddel af undersøgelsesmetoden her.

Ved denne metaldetektering blev der i 2020 registreret ikke mindre end 115 nye fund. Hovedparten af genstandene er af bronze, men materialet omfatter også enkelt fund af sølv og nogle få af bly og guld. Materialet domineres af små stykker bronzeblik (70 stk.), der stammer fra flere kar eller spande. Men fundmaterialet rummer blandt andet også fire romerske sølvdenarer, seks fibler/fibelfragmenter (dragtsmykker), et par fingerringe og flere stykker af armringe af bronze. Mest iøjnefaldende blandt detektorfundene er en randklippet romersk siliqua (sølvmønt), som måske har indgået i smykke eller lignende, og ikke mindst en ringknop fra et sværd.

Ringknop af forgyldt sølv fundet med metaldetektor i pløjelaget over gravpladsen. Ringknoppen har i 500-tallet været monteret på et sværdfæste.

Ringknoppen, der har været monteret på enden af skæftet på et sværd, har været et ypperligt værdighedstegn. I Merovingerriget (Frankrig), hvor skikken med sværd-ringknop efter alt at dømme har sin oprindelse, udstyrede kongen sine vigtigste officerer med sådanne ringknopper af guld. Ringknoppen fra Grønhøjgård er dog ikke af guld, men af forgyldt sølv, og den har, modsat hovedparten af de merovingiske og de andre få lignende stykker fundet i Danmark, en løsthængende bevægelig ring. De fleste paralleler til denne type findes i England og har her været i funktion først i 500-tallet.

Vigtig ny viden til studiet af den førkristne religion

Alt i alt har de arkæologiske undersøgelser i 2020 blotlagt endnu en meget interessant flig af det, som må formodes at have været et regionalt magtcenter og helligområde fra overgangen mellem ældre og yngre jernalder, dvs i perioden 200-550 e.Kr.

Fra tiden før kristendommens indførelse har vi i Norden kun få og spredte kilder til belysningen af datidens religion, men alt tyder på, at religionen var tæt knyttet til magteliten i samfundet. Vi ved fx fra de islandske kvad og sagaer, at identiteten i flere af de mest magtfulde slægter i Norden var spundet omkring oprindelsesmyter, som viste tilbage til forfædre, hvis aner kunne føres direkte tilbage til guderne.

Fundet af et kulthus på gravområdet ved Vaarst og muligheden for meget detaljerede studier af den førkristne rituelle aktivitet i direkte relation til nogle af regionens rigeste grave er set i det lys yderst interessant rent forskningsmæssigt.

Sideløbende med at få igangsat forskellige analyser af dyreknoget, forkullet plantemateriale og de sparsomme rester af de gravlagte, arbejder Nordjyllands Historiske Museum derfor intensivt på at fortsætte de arkæologiske undersøgelser i området i 2021.